

İBN TEYMIYE'NİN TASAVVUF İSTİLAHLARINA BAKIŞI

Mustafa KARA*

ÖZET

Şeyhulislam İbn Teymiye diye meşhur olan Harranlı Ahmed b. Abdulhalim (Ö. 728/1328) İslâm düşüncesinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Bu makalede O'nun tasavvufî anlayışına temas edilecektir. Bazı tasavvufî düşünce ve müesseselere tenkid yöneltme açısından İbn Cevzi'ye benzerse de O, meseleyi daha geniş olarak ele almıştır. O'nun tasavvufa bakışını tamamen kendi eserlerine dayanarak şu tasavvufî istilahlara bakışıyla tesbit etmeye çalışacağız:

Gönül eğitimi, şeyhin gerekliliği kıyafet, hırka, zühd, vera, takva, halvet, ri-yazet, çile, zikir, hal, makam, veli, kerâmet, sema', dinî musîkî, raks, fenâ-beka ittihad.

RESUME

Ahmad b. Abd el-Halim (m. 728/1328), connu sous le nom d' Ibn Teymiye est l'une des personnes importantes de la pensée islamique... Dans cet article, il s'agit de son interprétation initiatique. S'il ressemble, à certains égards, à Ibn Cevzî-car il critique une large partie de la pensée initiatique et les institutions initiatiques-il traite ce sujet plus largement. On a essayé de déterminer sa conception initiatique par son interprétation de ces termes initiatiques:

Education de coeur, la nécessité du maître spirituel; l'habit, le manteau, l'ascétisme, l'au-delà, l'extinction, la subsistance, l'invocation, l'état, la station spirituelle, la douleur, la méditation la reflexion, l'audition, la musique religieuse, la danse, le saint, le miracle, l'isolement, etc...

1- Kalb Eğitimi ve Şeyhin Gerekliliği

Kalblerin manen hasta veya sıhhatli olması İbn Teymiye'nin üzerinde önemle durduğu konulardan bir tanesidir¹. İman ve amel-i sâlihle ihya edilen kalb, kısmî, cahillikle hasta olmakta, mutlak cahillikle ölü haline gelmektedir². Kalb ibadetin zevkine ulaştığı zaman ondan daha tatlı, daha lezzetli, daha güzel ve temiz bir şey

* Yard. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Kur'an-ı Kerim'de de konunun üzerinde durulur. Meselâ bk. Bakara, 2/10, Maide, 5/52, Enfal, 8/49, Tevbe, 9/125, Hac, 22/53, Nur, 24/50, Ahzab 33/12, 32, 60, Muhammed, 47/20, 29, Müdessir, 74/31.

2 İbn Teymiye, Feteva, X, 94.

tasavvur edemez. Kalb, normal olarak Hakk'ı arzular, O'na özlem duyar. Şer kuvvetleri ise onu fesada uğratar³. Kalbin en bâriz ve en tehlikeli hastalıkları şunlardır: Şüphle, cehalet, zulüm, hased, buğz, buhl, kibir, beğy⁴. O'na göre insanın hakikatları öğrenebilmesi için rehber insanlara ihtiyaç vardır. Nitekim Sahabe için Hz. Peygamber (a.s) bir rehberdir. Tabiun için Sahabe bir kılavuzdur. Bu hakikatları öğrenmek için özel olarak belli bir şahsa intisâb etmeye lüzum yoktur. Selef bu anlayışta. Onlar iman ve takva sahibi herkesten istifade etmişlerdir. Üstün bir kimse sözkonusu ise zaten Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e göre de ölçü budur⁵. "Filân şahıs senin dünya ve ahirette şeyhindir" sözü bidattır⁶. "Şeyhin razı olduğu şeye Allah'da razıdır. Kızdığı şeye O'da kızar" gibi ifadelerin ise bütün şeyhler için sözkonusu olamayacağı düşüncesindedir⁷. Şeyhe intisâb etme de bir nevi Müslüman cemaatin tefrikaya düşmesidir⁸. Özellikle zamanımızda meşhur olan şeyhlerin çoğu cehalet, dalalet ve günah içindedirler⁹. İttiba' edilecek tek kişi vardır. O da Hz. Muhammed'dir (s.a). Nitekim Allah Teâlâ'da şöyle buyurmaktadır: "Sonra ey Muhammed! Seni de din konusunda bir şeriat sahibi kıldık, ona uy. Bilmeyenlerin heveslerine uyma."¹⁰

2- Kıyafet/Hırka

Aslında sūflerin adâb-erkân ve kıyafetlerine en büyük tepki hicri III. yüzyıldaki Melâmetiye hareketidir. O asırda bu tip dış görünüşler bir iftihar ve iddia vesilesi haline getirilmişti. Tasavvufun ruhuna ters düşen bu hareket yine bir tasavvufi hareketle tesirsiz hale getirilmeye çalışılmıştır. İbn Teymiye bu anlamdaki melâmetiye hareketini takdirle anar¹¹. O'na göre hırka ile ilgili rivayetlerin meşhur hadis kitaplarında değil de sonradan yazılan zühde ilgili kitaplarda yer almış olması bunların mevzu ve uydurma olduğunu gösterir¹².

Yünden yapılmış elbise giymek de zorunlu değildir. Peygamberimizin böyle bir elbiseyi savaşta giymiş olması sürekli olarak onu giymeyi gerektirmez. Sufilerin elbisesidir diye diğer Müslümanların bu tip bir elbiseyi hiç giymemesi de mânasızdır¹³. Müslümanın yün elbise giyerek, ibadet ettiğine, Allah yolunda olduğuna inanması bidat olduğu gibi, kalendariler gibi başı tıraş etmek de yanlıştır¹⁴.

Adâb ve erkâna çok önem veren bir başka tasavvufi-iktisâdi hareket de fütüvvet hareketidir. İbn Teymiye bu konuda ayrı bir risale yazarak bunların düş-

3 İbn Teymiye, a.g.e., X, 187-188.

4 İbn Teymiye, a.g.e., 94, 101, 111, 117, 118, 119, 127, 129, 130, 551, 567, 637. s. aynı konuya temas edilir.

5 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 511-512.

6 İbn Teymiye XI, 513-514.

7 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 516.

8 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 514.

9 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 519.

10 Caşiye, 45/18.

11 İbn Teymiye Fetevâ, X, 61. Melâmetiye için bk. Ebu'l Alâ'Affi, el-Melâmetiye ve ehlu'l Fütüvve, Kahire, 1942.

12 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 104, 510, 512.

13 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 551.

14 İbn Teymiye, a.g.e., XXI, 117-118.

tüğü hataları ve yaşattıkları bid'atları geniş bir şekilde izah etmiştir¹⁵. Hiçbir kimse ve hiçbir veli kıyafetiyle bir imtiyaz ve üstünlük kazanamaz. Böyle bir şey söz-konusu olamaz¹⁶.

3- Zühd ve Vera'

O, zühd ve vera'ın daha sonraki yüzyıllarda aldığı şekli dışarda bırakmak için özellikle "zühd-ü meşru", vera'ı meşru" ifadelerini kullanmaktadır. Zühd, ahirette faydası olmayacak olan şeyleri bırakmak, onlara ilgi duymamak demektir¹⁷. Bunun dışındaki mutlak zühd kitap ve Sünnet'te yoktur¹⁸. Vera' ise ahirette zararlı olabilecek olan şeyleri terk etmek demektir¹⁹. Zühd, rağbet'in zıddıdır²⁰. "Rağbet-i şer'i" çerçevesinde herkes dünya ile ilgili münasebetlerini ayarlamalıdır. Miskinliğe ve tembelliğe sürükleyen zühd kadar, aşırı hırs ve ihtirasa sevk eden rağbet de gayri-meşru'dur²¹. Devamlı susmak, uyumamak, aç kalmak dinin hudutları içinde değildir²².

İhyâ'daki zühd anlayışını mübalağalı bulan İbn Teymiye, kendi zühd anlayışını da çeşitli ayetlere istinad ettirmiştir²³. "Helâlları haram kılmakla zahid olunamayacağına" işaret eden bir hadisi de bu konuda delil olarak kullanmaktadır²⁴.

Adem'den Muhammed'e (s.a) kadar uzanan Peygamberlik çizgisinde "zühd, rikâk ve ahvâl" vardır²⁵. İslâm tarihinde ise zühd konusunda yazılan en güvenilir iki eser İmam Ahmed²⁶ ile Abdullah b. Mübarek²⁷ tarafından yazılan "Kitâbu'z-Zühd" isimli eserlerdir²⁸. Daha sonraki asırlarda yazılan kitaplarda ise doğru bilgiler olduğu gibi yanlış bilgiler de vardır²⁹.

4- Halvet/Riyâzet

O'na göre halvet ile i'tikâf aynı şey değildir³⁰. Çünkü i'tikâf ancak cami ve mescidlerde yapılabilir³¹. Sürekli oruç tutmak dinde olmayan bir şeydir³². Nefse

- 15 Risalenin tam adı şöyledir: "Libasu'l-Fütüvveti ve'l Hırka inde'l Mutasavvıfa"
Bk. Resail, 1, 147-160.
- 16 Furkân, 28.
- 17 İbn Teymiye, a.g.e., X, 21, 616, 641, Resail, I, 220.
- 18 İbn Teymiye, a.g.e., XX, 148.
- 19 İbn Teymiye, a.g.e., X, 21, 511, 512.
- 20 İbn Teymiye, a.g.e., X, 616.
- 21 İbn Teymiye, a.g.e., X, 617.
- 22 İbn Teymiye, a.g.e., X, 403-404.
- 23 Bk. En'am, 6/52, Hud, 11/15, İsrâ, 17/19. Ankebut, 29/64, Muhammed, 47/36 Fecr, 89/9, Adiyat, 100/6, Tekâsur, 102/1-2.
- 24 Tirmizi, Zühd, 29.
- 25 İbn Teymiye, Feteva, X, 364.
- 26 Mu'cem, II, 96.
- 27 Mu'cem, VI, 106.
- 28 İbn Teymiye, Resail, II, 323.
- 29 İbn Teymiye, Resail, II, 323.
- 30 İbn Teymiye, Feteva, X, 393.
- 31 Bakara, 2/187.
- 32 İbn Teymiye, Feteva, X, 392.

eziyet etmek, evlenmemek gibi âdetler Hristiyanlıktan gelen âdetlerdir³³.

Sûfiler, halvet hayatının meşru olduğunu ispat etmek için Hz. Peygamber'in (a.s) bi'setten önceki ruhl hayatını, bilhassa Hira mağarasındaki ibadet ve yaşayışını delil olarak kullanırlar. Bu delil İbn Teymiye'ye göre geçerli değildir. Çünkü bu durum Peygamberlikten önce vuku bulmuştur. Müslümanları bağlamaz. Şayet böyle bir şey emredilmiş olsaydı; hayatının son 23 senesinde —sözkonusu mağaraya yakın bir yerde bulunduğu için— gitmesi gerekirdi. Gitmediğine göre Müslümanların böyle bir hayatı nümune olarak almamaları gerekir³⁴.

Hayvan kesmemek, et yememek gibi âdetler de İslâmi değildir. Brahmanizmin tesiridir³⁵. "Filanca hiç nikâhlanmadı, filânca hiç hayvan kesmedi" cümlelerini medih sadedinde kullanmak anlamsızdır. Hayvanı kesmemenin hiç bir faydası yoktur. Çünkü nasılsa ölecek. Ölmesi muhakkak olan bir hayvanı kesip ondan istifade etmek daha akıllıca bir iştir³⁶.

Sûfilerin çile ve arbâm için delil olarak kullandıkları ayet³⁷ bu konuda delil olamaz. Çünkü o durum Hz. Musa'nın şeriatı ile ilgili bir tesbittir. Hz. Peygamber (a.s) önceki bütün dinleri neshetmiştir. Mensuh olan bir dine uymak doğru değildir³⁸. Hz. Musa'ya kırk gün sonra şeriat geldiği gibi kendilerine de hakikatın geleceğini zannedenlere ancak "şeytan" gelir³⁹.

İnsanlarla beraber yaşamak mı daha iyidir, yoksa ayrı yaşamak mı? İbn Teymiye bu soruya "duruma göre" kaydıyla cevap vermektedir. İyilik ve takvada yardımlaşmak sözkonusu ise⁴⁰ insanlarla iç içe olmak gerekir. Kötülük ve günaha yardımlaşmak zorunluluğu ve tehlikesi var ise halvet hayatı daha uygun olabilir. Fakat, cihad, cuma namazı, hac gibi ibadetlerde mutlaka cemaatle beraber olmak gerekir. Bunları önemsememek bid'at sahipleriyle beraber olmak demektir⁴¹.

Kendisinin halvet ve riyazet anlayışını şu hadise istinad ettirir: "Bazen oruç tutarım, bazen tutmam, kadınlarla da evlenirim, et de yerim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir"⁴².

Bütün bunlarla beraber, müminin zaman zaman yalnız başına bir kenara çekilip namaz ve zikirle meşgul olması, tefekküre dalması, nefsinin muhasebeye çekmesi, kalbini islâh etmenin yollarını araması gerekir. İnsan ruhunun ihtiyacı olan bu hayatı, mümin kendi evinde yaşayacağı gibi bir başka yerde de yaşayabilir. Öyleyse "mutlak inziva da hatalıdır, mutlak ihtilât da"⁴³.

33 İbn Teymiye, a.g.e., X, 510, 620.

34 İbn Teymiye, a.g.e., X, 393.

35 İbn Teymiye, a.g.e., X, 510, 513, 623.

36 İbn Teymiye, a.g.e., X, 513, 514.

37 A'raf, 7/142.

38 İbn Teymiye, a.g.e., X, 394.

39 İbn Teymiye, a.g.e., X, 395.

40 Maide, 5/2.

41 İbn Teymiye, Feteva, XI, 612-614.

42 Müslim, Nikâh, 5.

43 İbn Teymiye, Feteva, X, 426.

5- Zikir

Bu konuda iki hadise istinad etmektedir: "Zikrin en üstünü ve en faziletlisi Lâ ilâhe illallâh'dır"⁴⁴. Benim ve benden önceki Peygamberlerin söylediklerinin en iyisi şudur: Lâ ilâhe illahlahu vahdehu lâ şerike leh...⁴⁵

İbn Teymiye bu hadislerden hareketle daha sonraki asırlarda ortaya çıkan zikir kelime ve çeşitlerini reddetmektedir. Allah, Allah, hu, hu gibi kelimeler zikir için kullanılmaz⁴⁶. Gazâli'nin de katıldığı "Lâ ilâhe illahlah" âmme içindir. Allah, Allah, hâssâ içindir, hu, hu, hassatu'l-hâssa içindir gibi tesbitler yanlıştır⁴⁷. Halvete giren bir kişiye namaz ve oruçtan çok bu tip bir zikir tavsiye etmek de böyledir⁴⁸. Konu ile ilgili olarak sûfîlerin bazı ayetlere getirdikleri yorumlar da doğru değildir⁴⁹. Bu konuda özellikle Gazâli'nin görüşlerini tenkide tabı tutan İbn Teymiye "Kitabu'l- Hu" risalesinin sahibi İbn Ârabî'yi de dolayısıyla zikreder ve bu çeşit zikrin sünnetten çok uzak olduğunu söyler⁵⁰.

6- Hâl/Makam

Sûfînin yaşadığı ruhî anlara hâl veya makam ismi verilmektedir. Hâl vehbîdir, makam kesbîdir. Bir açıdan bütün tasavvufî terim ve istilâhlar hâl ve makamların isimleridir⁵¹. O, "el-Makamât ve'l ahvâl" başlığı altında şu terimleri kullanmaktadır: Allah ve Resulü'ne muhabbet, O'na tevekkül, dinde ihlâs, O'na şükür, hükmüne sabır, havf, recâ, rıza... Bunlar dinin asli prensiplerindendirler⁵². Fakat tasavvuf kitaplarında en az bunlar kadar önemle üzerinde durulan ve ilk devir zühud hayatının hakim unsuru olan "hüzün" konusunda değişik düşünülmektedir. O'na göre bu, Allah ve Resulü'nün emretmediği bir şeydir. Bu görüşünü ayetlerle delillendirir⁵³. Muhabbet konusunda da buna benzer tenkidleri vardır. Sadece aşk ve muhabbete dayalı bir anlayışı reddeder. Muhabbetle beraber havf ve recâyı bir arada bulundurabilen kişinin tam bir mümin ve muvahlid olabileceğini kabul eder⁵⁴. Allah'a sadece sevgi ve muhabbetle ibadet edenin zındık, sadece recâ ile ibadet edenin murcî, sadece havf ile ibadet edenin ise harurî (harıcı) olacağı şeklindeki bir sözü de seleften nakletmektedir⁵⁵. Muhabbetle ubûdiyetin iç içe olduğunu söyledikten sonra Zünnun Mısırî'nin (245/859) "bu konuda herkesin gelişi güzel konuşmaması gerektiğine" dair tavsiyesini de kaydetmektedir⁵⁶. Muhabbet konusunda sûfîlerin Hristiyan kül-

44 İbn Mâce, edeb, 65, Fetevâ, X, 226.

45 Muvatta', messu'l-Kur'an, 32, hac, 246.

46 İbn Teymiye, a.g.e., X, 396.

47 İbn Teymiye, a.g.e., X, 396.

48 İbn Teymiye, a.g.e., X, 395.

49 İbn Teymiye, a.g.e., X, 227.

50 İbn Teymiye, a.g.e., X, 227.

51 Geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, Tasavvuf Kitabiyatında Makamların Sayılarla Tasnifi ve Usûl-u Aşere Geleneği, Fikir ve Sanatta Hareket, Şubat 1980.

52 İbn Teymiye, Fetevâ, 5, 6, 16 (53), Bk. Aluimran, 3/139, Nahl, 16/127, Tevbe, 9/40, Yunus, 10/65, Hadid, 57/23.

54 Abdülkadir Mahmud ise İbn Teymiye'nin Muhabbet üzerine kurulu bir tasavvuf anlayışı olduğunu söylemektedir. Bk. Feslefu-s-Sofiye, 136-148.

55 İbn Teymiye, Fetevâ, X, 207.

56 İbn Teymiye, a.g.e., X, 207.

türünden etkilendiklerine de işaret eden İbn Teymiye makamların en üstününün Allah'a ibadet etmek olduğunu da ilâve eder⁵⁷.

7- Veli/Evliyâ

Veliler hakkındaki görüşünü ortaya koyarken şu ayetten hareket etmektedir: "Sonra bu Kitab'ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere bırakmışızdır. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi orta davranır, kimi de Allah'ın izniyle iyiliklere koşar. İşte büyük lütuf budur"⁵⁸. Birinci grup emirleri yapmayıp, yasakları yapanlardır. İkincileri emirleri yerine getiren, haramlardan uzak duranlardır. Üçüncüler ise farz ve vâciblere ilave olarak, müstahabları da yerine getirip, mekruhlardan uzak kalan kimselerdir. O'na göre velilik için tek ölçü iman ve takva olduğundan son iki gruba giren müminlerin hepsi aynı zamanda velidir⁵⁹. Bu konuda sık sık atıflarda bulunduğu bir hadis de şudur: "Allah şöyle buyuruyor, kim benim veli kuluma düşmanlık beslerse benimle muharebeye girmiş demektir. Kulum, kendisine farz kıldığım ibadetlerle bana yaklaşır. Farzların dışındaki nafilelerle ise bu yaklaşması devam eder. Nihayet ben onu severim. Onu sevdiğim zaman, işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Artık o da benimle iştir, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür. Benden bir şey istediği zaman onu mutlaka veririm"⁶⁰.

Velilerden bahsederken zaman zaman kullandığı iki ifade de şöyledir: Allah'ın velileri, şeytanın velileri⁶¹. Tasavvufî anlayışa yönelttiği tenkidlerin büyük bir bölümünün özeti durumunda olan bir eserin de adı şöyledir: el-Furkân beyne evliyai'r-Rahman ve evliyai's-Şeytan⁶². Velilerin en büyükleri Ashab'dır. Ensâr ve Muhacirindir⁶³. Velilerin tabakat kitapları Sahabeden başlamıyorsa eksiktirler. Sulemi'nin Tabakat'ı, Kuşeyri'nin Risale'si böyledir⁶⁴. Gavs, kutub, aktâb gibi kelimeler velilere isim olamaz. Kitab ve Sünnet'te böyle kelimeler yoktur⁶⁵. Veli olmak için Allah ve Resulüne uymaktan başka yol yoktur. Aksini iddia edenler kâfirdir. Bu şahıs havada da uça, su üzerinde de yürüse netice değişmez⁶⁶.

8- Kerâmet

Kerâmet, iman ve takvanın bir neticesi olarak Hak Teâlâ'nın veli kullarına bahşettiği bir lütuf ve ihsandır⁶⁷. Allah'ın Resulüne tabi olmanın bereketinden doğan⁶⁸ "Kerâmet-i Rahmaniye" lerle beraber dış yapı itibariyle bunlara benzeyen bazı hareket ve davranışlar da vardır ki, bunları "Kerâmet-i Şeytaniye" olarak isim-

57 İbn Teymiye, a.g.e, X, 150, 151, 176, 178.

58 Fatır, 35/32.

59 İbn Teymiye, a.g.e., X, 6, 7. XI, 61.

60 Buhari, Rikak, 38. İbn Hanbel, VI, 256.

61 Bağdat, 1389/1969.

62 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 158, 159, 160, 165, 217, 236.

63 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 15.

64 İbn Teymiye, a.g.e., X, 367, Resail, I, 451, II, 323.

65 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 440, 443, 718. Mesail, I, 46.

66 Furkan, 14.

67 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 274, 302. Furkan, 99.

68 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 275, 302.

lendirmek gerekir⁶⁹. Ölü olsun, diri olsun yaratıklardan yardım dileyen, semâ' ve musikî meclislerinde bulunan, haram olan şeyleri yiyip içen, yabancı kadınlarla bir yerde bulunan kişilerin kerâmet olarak gösterdikleri şeyleri de bu gruba dahil etmek gerekir⁷⁰. Çünkü kerâmet ancak ve ancak, namaz kılmanın, Kur'an okumanın, zikir yapmanın, gece kalkıp namaz kılmanın neticesinde meydana gelebilecek olan bir şeydir⁷¹. Müellifimiz, Sahabe ve tabiunda görülen kerâmetlerden genişçe bahsetmektedir⁷². Biz bunlardan sadece bir tanesini nakletmekle iktifâ edeceğiz: Abdülvahid b. Zeyd felç olmuştu. Rabbından abdest alması gereken zamanlarda felç halinin ortadan kalkmasını istemişti. Bu duadan sonra her abdest alışta düzelir, abdest aldıktan sonra eski haline dönerdi⁷³. Allah'ın bazı sâdik mücahidlere açtığı kerâmet kapısı ile onların zühd anlayışı kuvvetlenir, heveslerine boyun eğmekten kurtulur, yakîni keşfederler. Kalplerindeki perdeler kalkar. Zaten esas mesele de yakînin hâsıl olmasıdır. Bu noktaya ulaşan sûfî artık kerâmet gibi şeylere iltifat etmez, bir şey olmamış gibi davranır. Şüphesiz bu durum öncekinden daha mü-kemmeldir⁷⁴. Kerâmeti görülen veli diğer müminlerden daha üstün olması zorunlu olmadığı gibi bazı kerâmetler zararlı bile olabilir⁷⁵. Esas olan kerâmet değil, istikâmettir⁷⁶.

9-Sema'

Tasavvufun en çok münakaşası yapılan konularından bir tanesi de musikî ve sema'dır. İbn Teymiye meseleyi, kelime anlamıyla açıklayarak onu "Kur'an dinlemek şeklinde anlamaktadır"⁷⁷. İmanî, Kur'anî, nebevî, dinî ve şer'i semâ "Peygamberleri, alimleri, arifleri ve mü'minleri dinlemektir"⁷⁸. Sahabe, tâbiun ve şuurlu olarak bunlara tabi olanlar da semâ'dan bunu anlarlar⁷⁹. İlk üç nesil zamanında, Hicaz'da, Şam'da, Yemen'de, Mısır'da, Mağrib'te, Irak'ta, Horosan'da böyle şeyler olmadığı gibi⁸⁰ İbrahim b. Edhem, Yusuf, b. Esbât, Huzeyfetu'l Mar'aşî⁸¹ Fudayl b. 'Iyâz, Ebu Süleyman Dârânî, Şeyh Abdulkadir, Şeyh Adî b. Misafir... gibi sûfîlerde de yoktur⁸². Semâ meclislerinde nebi ve meleklerin hazır bulunduğunu iddia etmenin yalan ve iftira olduğunu söyleyen İbn Teymiye⁸³ bu meclislerin "şeytani" olduğunu ifade etmektedir. Kendisinin semâ'

69 Furkan, 42.

70 İbn Teymiye, a.g.e.

71 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 302.

72 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 282.

73 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 282.

74 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 321.

75 İbn Teymiye, a.g.e., XI, 323.

76 Bu sözü Ebu Ali Cuzcânî'den nakletmektedir. Fetâvâ, XI, 320-321, İbn Teymiye'de görülen kerâmetlerden de bahsedilmektedir. A'lamu'l-Aliyye, 58 vd.

77 İbn Teymiye, Furkân, 96.

78 İbn Teymiye, Fetâvâ, X, 78.

79 İbn Teymiye, Furkân, 96.

80 İbn Teymiye, Fetâvâ, X, 77.

81 İbn Teymiye, a.g.e., X, 80.

82 İbn Teymiye, Resail, 318, 319.

83 İbn Teymiye, Mesail, I, 56.

anlayışını şu ayetlere istinâd ettirmektedir: "Peygambere indirilen Kur'anı işittiklerinde gerçeği bildiklerinden dolayı gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün"⁸⁴. İnananlar ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalbleri titrer."⁸⁵. "Rahman'ın ayetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlar"⁸⁶. "... Rab'lerinden korkanların bu Kitab'ta tüyleri ürperir, hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikriyle yatıştır, yumuşar."⁸⁷ Reddettiği ve bid'at olarak nitelediği sema için de sık sık şu ayet-i kerime'ye atıfta bulunur: "Onların Kabe'deki namaz ve ibadetleri ıslık çalmak ve el çırpılmaktan ibarettir..."⁸⁸

10- Fenâ/Bekâ

Fenâ-bekâ nazariyesine tasavvufun gayesi olarak da bakılmaktadır⁸⁹. İbn Teymiye bu hâl ile vahdet-i vücud arasında benzerlikler gördüğünden Vahdet-i vücudu red ve iptâl etmek için kaleme aldığı bir risalede konu üzerinde genişçe durmuştur⁹⁰. Hallâc'ın anlayışının bâtil ve fâsîd bir fenâ anlayışı olduğuna işaret ettikten sonra bu meseleyi üçlü bir tasnife tabi tutmuştur:

- 1- Fenâ'an vücudî's-sivâ,
- 2- Fenâ'an şuhudî's-sivâ,
- 3- Fenâ'an ibadeti's-sivâ⁹¹.

Birinci tasnif vahdet-i vücudcuların; ehl-i mühlidlerin fenâ anlayışıdır. ikincisi Ebu Yezîd Bistâmî (234/848) gibi sâliklerin anlayışını temsil eder. Bir başka adı da "Makam-ı ıstılâm" dır. Bunlar me'mul ile mahzur, mahbub ile mekruh arasında fark göremezler⁹². Üçüncüsü ise Peygamberlerin ve onlara tabi olanların fenâ anlayışıdır. Bu da Allah'tan başka şeylere ibadet etmekten fâni olmak demektir. Sadece O'nu sevmek, O'ndan korkmak, O'na tevekkül etmek. Sadece O'nun için sevmek, O'nun için buğzetmek, O'nun için vermek veya vermemek. Allah'ın peygamberlerle gönderdiği dinî, şer'î fenâ budur. Gerçek tevhid de bundan ibarettir⁹³. Bunun bir başka adı da "Fenâu'l-Kâmîli'l Muhammedî" dir⁹⁴.

Fenâ ile ittihad arasındaki yakınlığın da farkındadır. Bunun için Vahdet-i vücudcuları "İttihad-ı mutlak" tarafları olarak niteler ve reddeder⁹⁵. Kendisi "Ben kululumun eli, ayağı olurum..." hadisine işaret ederek buradaki ittihadı "ittihad-ı nevî ve vasfî" olarak açıklar⁹⁶.

84 Maide, 5/83.

85 Enfal, 8/2.

86 Meryem, 19/58.

87 Zümer, 39/23.

88 Enfal, 8/35.

89 Bu nazariyenin tarihi şeyri için bk. Mustafa Kara, Tasavvufta Fenâ-Bekâ Nazariyesi, Fikir ve San'atta Hareket, Nisan 1980.

90 İbn Teymiye, Mesail, 61-120.

91 İbn Teymiye, a.g.e., I, 82.

92 İbn Teymiye, a.g.e., I, 83.

93 İbn Teymiye, a.g.e., I, 83.

94 İbn Teymiye, a.g.e., I, 167.

95 İbn Teymiye Fetâvâ, X, 59, 222, 223, 304, 474.

96 İbn Teymiye, a.g.e., X, 59.

İbn Teymiye'nin Araştırmada Kullanılan Eserleri

Mecmua Fetevay-ı İbn Teymiye, Nşr.

Abdurrahman b. Muhammed, Riyad 1381.

El-Furkan beyne evliya-ş-Şeytan ve evliya-r-rahman, Bağdat, 1389.

Mecmuatu'r-resaili'l-Kübra, Mısır, 1385, I-II.

Mecmuatu'r-resaili'l-mesail, Mısır, ts. I-II.

Diğer Eserler

Ömer Rıza Kehhale, Muccemu'l-müellifin, Beyrut 1376, I. XV.

Hayruddin Zirikli, A'lam, Beyrut 1389 I. X.

Ömer b. Ali Bezzâr, A'lamu'l-aliyye fi menakıbı İbn Teymiye, Beyrut 1396.